

Александар Узелац

Историјски институт

Кнез Михаилова 36/II

aleksandar.uzelac@iib.ac.rs

„КРАЉИЦА ЕВРОПА“

У чланку је представљена серија географских карата из XVI века која приказује европски континент у женском облику, данас позната под конвенционалним именом *Europa Regina*, тј. „Краљица Европа“. Аутор прве поменуте карте, настале 1534. године, био је Јохан Пуч из Инсбрука, пратилац Фердинанда Хабзбуршког. Крајем XVI века је објављено неколико адаптација Пучове карте које су стекле велику популарност, укључујући њену упрошћену верзију, штампану у каснијим издањима *Космографије* Себастијана Минстера. Поред представљања ових карата, у тексту је скренута пажња на њихову визуру југоисточне Европе, као и на истакнуто место Београда на њима.

Кључне речи: *Europa Regina*, Јохан Пуч (*Joannes Vicius Aenicola*), *картографија*, *антропоморфне карте*, *југоисточна Европа*, *Београд*, XVI век.

Стварајући антропоморфне географске карте, односно карте појединих држава, области или континента у људском облику, картографи су настојали да овим географским просторима припишу одређене људске карактеристике. Постојање таквих карата сеже дубоко у прошлост. Оно се може пратити готово од самих почетака европске картографије, прецизније говорећи од прве половине XIV века када је италијански свештеник и мистик Опичино де Канистрис у свом делу *Liber plenus de variis figuris* нацртао више једноставних приказа Европе и северне Африке у форми две жене, два мушкараца или мушкарца и жене.¹ Ипак, тек током XVI столећа, у време када је стари континент пролазио кроз дубока политичка, верска и друштвена превирања, картографски приказ Европе као жене са владарским инсигнијама стекао је нарочиту популарност.

1 Opicinus, *Liber*, 61r–61v, 68v–69v, 71r–71v et passim.

Тада је настала серија карата, данас познатих под конвенционалним именом *Europa Regina*, односно „Краљица Европа“. С обзиром на то да ове карте до сада нису коментарисане у српској историографији, нити су обрађене у релевантним приказима наших простора у западноевропској картографији,² на наредним страницама посебна пажња ће бити усмерена на њихову визуру југоисточне Европе.

Персонификација Европе вуче своје снажне корене из античке епохе. Сагласно грчкој митологији, Европа је била феничка принцеза коју је отео Зевс прерушивши се у бика и одвевши је на острво Крит, где ју је обљубио. Европа је потом постала краљица острва и родила Зевсу три сина, међу којима и легендарног Миноса. Наслањајући се на ову митску подлогу, још у античкој Грчкој Европа је постала свеприсутни географски термин који је, уз Африку и Азију означавао део тада познатог света. Међутим, тек у VIII веку наше ере по први пут се среће термин „Европљани“ (*Euro-penses*), као заједнички именилац за житеље западног дела старог континента који су припадали хришћанској екумени и то најпре у једној хроници са Пиринејског полуострва.³ Постепено, са надирањем исламских освајача, Европа је у свести савременика све више постајала географски синоним за хришћански запад, а након пада Цариграда у руке Османлија 1453. године, тежња за јединством хришћанског света у борби против нових завојевача постало је препознатљиво обележје раномодерног европског идентитета у настајању. У таквим околностима, у картографији се јавља тежња да се Европа прикаже у целости, али и одвојено од других континената. Прву детаљну штампану карту старог континента у великом формату, названу *Carta itineraria Europae*, начинио је 1511. године познати немачки картограф Мартин Валдземилер. Свега четврт века касније, настала је „Краљица Европа“ на којој је овај континент био, не само одвојено приказан од Азије и Африке, већ и у женском облику, наслањајући се тако на антички мит о феничкој принцези по којој је и добио своје име.

Почетком XVI века терет борбе против Османлија је пао на плећа аустријског надвојводе Фердинанда Хабзбуршког (1521–1564), који је 1526. године понео титулу краља Угарске и Чешке, а 1556. године и цара Светог римског царства. Управо из Фердинандовог окружења потицао је творац ове карте – Јохан Пуч (1516–1542) из Инсбрука, син краљевског секретара Вилхелма Пуча и његове супруге Доротеје Милер. Већ са 14 година, Пуч је постао формални припадник Фердинандове пратње. Као младић је путовао у Италију, школовао се у Француској, на универзитету у Орлеану, а потом се вратио у Фердинандову службу, као саветник и

2 уп. Николић 1979, 67–90; Томовић 1991, 21–52; Ђоровић 2008.

3 *Continuatio Hispana*, 361.

секретар. Пучову блиставу каријеру прекинула је прерана смрт. Умро је у доби од свега 26 година живота у Естергому (Острогон) у Угарској, где је и сахрањен.⁴

Осим антропоморфне карте, иза Пуча су остала сачувана два краћа књижевна састава – песме *Europa Lamentans* и *Transylvania*. Оне су објављене постхумно, у антологији савремених песника насловљеној *Poematia aliquot insignia illustrium poetarum recentiorum*, коју је приредио и штампао Рупрехт Винтер (познат и као *Robertus Chemerinus*) у Базелу 1544. године. Прва песма, која је у директној вези са картом, описује трагичну судбину Европе, изложене ратовима, сукобима и спољним инвазијама током њене двомиленијумске историје. Њено казивање почиње сукобом Енеје и Турна, а завршава се речима које изражавају наду да спасење Европе лежи у рукама Фердинанда и његовог брата Карла V (1516–1556), краља Шпаније и цара Светог римског царства. У Винтеровој публикацији, аутор песме је потписан као *Bucius Aenicola*, односно са латинском варијантом свог презимена и когноменом који је у вези са његовим географским пореклом. *Aenicola*, наиме, долази од латинског назива за реку Ин – *Aenus*.⁵

Дуго се веровало да је изворна верзија Пучове карте она која се данас чува у Тиролском земаљском музеју у Инсбруку (*Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum Innsbruck*), димензија 63x42cm. Она је штампана 1537. године, о чему сведочи њена легенда и посвета Фердинанду: „*ad invictissimum Ferdinandum Romanorum, Hungariae, et Bohaemiae Regem, Archiducem Austriae, Cum Tyroli Ioannes Bucius Aenicola dedicat. M. D. XXXVII*“.⁶ Објављена је у Паризу, а штампао ју је Кристијан Вехел, родом из Базела. То потврђује једна белешка Конрада Геснера (*Conradus Gesnerus, 1516–1565*) записана у његовом библиографском приручнику *Bibliotheca universalis*. У белешци стоји да је Јохан Пуч из Инсбрука начинио сјајну карту Европе у форми девице, а Вехел ју је штампао у Паризу на два листа, у тако великом формату да би се могла окачити на зид.⁷

4 Meurer 2008, 357–358.

5 Пучова песма *Europa Lamentans* је у новије време објављена у два наврата: Meurer 2008, 368–369; Detering – Pulina 2020, 31–34.

6 Meurer 2008, 358–359 (са картом).

7 Gesner, *Bibliotheca*, fol. 395v: „*Joannes Bucius Aenicola, Europae totius luculentam descriptionem effinxit ad formam virginis. Vuchelus excudit Parisiis, in tabula duarum chartarum, altera tantum facie impressa, ut liceat affigi ad parietem*“.

Сагласно кратком запису из другог Геснеровог приручника, *Pandectarum sive Partitionum universalium*, Пуч је карту осмислио у сарадњи са Клаудиом Маријом Арецом, званичним историчарем Карла V: „*Europae descriptio per Cl. Marium Aretium et Io. Bucium Aenicolam*“, Meurer 2008, 359. Ипак, атрибуција Пучовог коатора је највероватније Геснерова погрешка, Detering – Pulina 2020, 20, n. 15.

Међутим, 2019. године откривено је постојање старијег и готово идентичног примерка ове карте у Музеју Рец (Museum Retz) у Доњој Аустрији. Сагласно њеној легенди, она је штампана 25. новембра 1534. године (M. D. XXXIII sept. Kal. dece.), а како сведочи накнадно додати импресум, доспела је у збирку музеја као поклон Игнаца Ламача (Jonatz Lamatsch) библиотекара локалног доминиканског манастира 1838. године. У званичном саопштењу Музеја Рец о овом открићу наведено је да је карту штампао Јобст Донекер у Аугсбургу.⁸ Иако је ова верзија Пучове карте све до скоро остала непримећена у науци, за њу се ипак знало и раније. Пронашли смо да је поменута у библиографском каталогу немачког свештеника Јохана Зигмунда Мерла (Johann Sigismund Mörl) објављеном 1791. године.⁹

Овај, старији примерак Пучове карте, штампан је заједно са песмом *Europa Lamentans*, којој претходи посебна ауторова посвета Фердинанду Хабзбуршком (ове посвете нема у издању песме у Винтеровој антологији из 1544. године). У посвети, Пуч је, изражавајући жељу за надвојводином победом над Турцима и алегорички га поистовећујући са античким божанством Аполоном, између осталог навео: „Непобедивом Фердинанду, краљу Римљана, Угарске и Чешке, надвојводи Аустрије и грофу Тиролском. Види како у обличју прелепе девојке Европа живописно шири своје груди за тебе. Са осмехом, она држи Италију у десној, Кимбре (Данску) у левој руци, само носећи Шпанију на глави. На грудима она држи Гале (Француску), стомак јој носи Германе, док стопалима греје Грке и Сармате...“¹⁰

На карти из 1534. године, као и на њој готово истоветној копији штампаној у Паризу три године касније, географски детаљи, попут линије обала подређени су што вернијем приказивању женске фигуре, нарочито њеног лица и круне на глави. Као њено срце представљена је Фердинандова круновина Чешка, Сицилија је приказана као владарски шар, док други владарски симбол – скиптар стоји у десној руци коју представља Данска. Северна Африка, Скандинавија и Британија дате су само у контурама, ова последња као својеврсни тег који се наслања на њену главу.

8 Museum Retz 2019.

9 Moerlius, *Bibliothecae*, 269–270: „Europa sub forma foeminae Ioannes Bucius dedicat Viennaе Austr. M.D.XXXIII. Sept. Kal. Dec. Illumin.“. Уз опис стоји и коментар приређивача: „mapa geographica rarissima“.

10 Detering – Paulina 2020, 31, n. 44: „Ad invictissimum Ferdinandum Romanorum, Hungariae et Bohemiae Regem, Archiducem Austriae, Com. Tyrolis. En tibi formosae sub forma Europa puellae / Vivida foecundos pandit ut illa sinus. / Ridens Italiam dextra, Cimbrosque sinistra / Obtinet, Hispanum fronte geritque solum. / Pectore habet Gallos, Germanos corpore gestat, / Ac pedibus Graios, Sauromatasque fovet...“

Као источна граница Европе учртана је река Дон (Tanais fl.), што је опште место у античкој, али и у ренесансној географији. Уз поједине земље дати су њихови грбови, а на карти су стилизовано учртане главне реке, важнији градови и поједини планински масиви. Како је већ истакнуто у литератури, поједини ороними и хидроними на Пучовој карти, као што су река Вијадрус (Viadrus, вероватно Одра) у Немачкој и Рифејске горе (Rurphaei montes), из којих истиче Дон, преузети су из *Географије* Клаудија Птолемеја, поново откривене и изузетно популарне у Европи крајем XV и почетком XVI века.¹¹ Да се песник и картограф из Инсбрука у великој мери ослањао на Птолемејеву *Географију* потврђују и друге представе на карти, попут Херцинијске шуме (Silva Hercinia) која покрива велики део централне и источне Европе, имена народа Јазига (Yaziges Metanastes) на простору Паноније, дачког града Зеугма (Zeugma) уписаног покрај Трансилваније (Transilvani seu Getae), као и натписа „шест ушћа Дунава“ (Sex Danubij ostia), при естуару ове реке у Црно море. Уверење да се Дунав улива у Црно море кроз шест рукаваца потиче од римског писца Плинија Старијег,¹² а на тај начин ушће реке је приказано и на ренесансним издањима Птолемејевих мапа.¹³

На Пучовој антропоморфној карти, Дунав (Danubius fl.), чији је назив исписан великим словима, учртан је заједно са својим притокама: Лехом (Lichus fl.), Ином (Aenus fl.), Тисом (Tibi fons fl.), Савом (Savus fl.), Сиретом (Hierrasus fl.), као и загонетном реком Атлас (Atlas flu.), чијом идентификацијом ћемо се позабавити мало касније. Јужно од тока Дунава, приказан је праволинијски и спојено Динарски и Балкански масив, као да представља руб хаљине женске фигуре Европе. Име овог планинског венца исписано је великим словима као „Албанска планина“ (Albanus mons), што је још један назив преузет из Птолемејеве *Географије*. Међутим, док је код Птолемеја ово име употребљено да означи само најзападнији део Динарида, на Пучовој карти је добило далеко шири опсег. Могуће је да је Пуч, који је слабо познавао географију југоисточне Европе, претпоставио да назив са Птолемејеве карте има везе са, њему савременим именом покрајине Албаније и да је због тога овај назив проширио на цео планински венац који пресеца Балканско полуострво у смеру запад-исток. Још две планине у овом делу Европе, ситно обележене на карти, јесу Парнас

11 Meurer 2008, 361.

12 Pliny, *Natural History*, 178–179. (IV, 12)

13 За потребе овог текста консултовано је издање Птолемејеве Географије које је 1478. године у Риму објавио италијански хуманиста Домицио Калдерини. Оно је било изузетно популарно и сматрало се најбољим све до појаве Меркаторових карата. Издање је доступно преко сајта Француске националне библиотеке. В. *Cosmographia*, превасходно *Quinta Europe Tabula*, *Nona Europe Tabula* и *Decima et ultima Europe Tabula*.

(Parnassus) у централној Грчкој и Фолои (Pholoe mons) на Пелопонезу, која је, сагласно античкој митологији, била боравиште кентаура. Присуство ова два, географски безначајна оронима у широким европским оквирима, још је један одјек утицаја ренесансних издања Птоlemeјевих карата и Пучовог надахнућа античком књижевношћу и традицијом.

Од земаља у југоисточној Европи своје место је најпре нашла Угарска, чији је назив уписан великим словима на подручју између Дунава и Саве и за коју је забележено да је то некадашња доња Панонија (Hungaria olim Pannonia inferior). Затим Србија, односно некадашња Горња Мизија (Servia olim Misia superior), такође исписана великим словима и смештена између Дунава и Саве на северу и Албанске планине на југу. Источно од ње је Бугарска, тј. Доња Мизија (Bulgaria olim Misia inferior). Србију и Бугарску на карти раздваја већ поменута река Атлас, која истиче из Албанске планине и чији положај указује на две могуће идентификације. Прва је Велика Морава која је на издањима Птоlemeјевих карата уписана под именом Moschus или Mochius.¹⁴ Друга, вероватнија, је данашња река Чибрица, наведена код Птоlemeја као Ciabrus. Управо овај водоток на Птоlemeјевој карти раздваја две Мизије – Горњу и Доњу, што га чини еквивалентним реци Атлас на Пучовој мапи.

При ушћу Дунава је Влашка, односно, како стоји на карти, бивша Дација (Valachia olim Dacia vel Davia). У јужном делу Балканског полуострва између Јадранског мора (Sinus Adriaticus) и Албанске планине, великим словима су уписане Илирија (Iliria), Албанија (Albania), Епир (Epirvs) и Грчка (Grecia). Уз Илирију, наведене су ситнијим словима Хрватска (Croacia), Далмација (Dalmacia) и Босна (Bossina). Свака од ове три земље представљена је са грбом. Грб Хрватске је шахиран са црвеним и белим пољима, грб Далмације чине три главе са круном, а грб Босне рука са сабљом. Те представе су биле чврсто укоренење за ове земље у хералдици почетком XVI века.¹⁵ Стога, њихова употреба на Пучовој карти није изненађујућа и једино треба констатовати да она представља још један, до сада непримећен извор за хералдичке представе ових земаља у доба ренесансе. Грбове у овом сегменту карте имају још Угарска и Грчка. Ова последња је приказана са великим и упечатљивим грбом који садржи двојне симболе Палеолога и османског владара.

Северно од „Албанске планине“, ситним словима уписана је Славонија (Sclauonia), док топографију југоисточне Европе употпуњују, такође ситним словима исписане, Тесалија (Thessalia), Македонија (Macedonia) и Тракија (Thratia) које стоје уз Грчку. Затим, Ахаја (Achaia), Беотија

14 О Морави у Птоlemeјевој *Географији*: Мишић 2000, 45–46.

15 Filipović 2010, 173–187; Božić – Čosić 2017, 22–68.

(Boeotia), Коринт (Corinthus, уписан као област, а не као град) и Пелопонез (Peloponesus). Уз источну обалу Балканског полуострва налазе се натписи Хелеспонт (Hellespontus), Пропонтида (Propontis), тј. Мраморно море, затим Босфор Трачки (Bosphorus Thracius) и већ помињаних „шест ушћа Дунава“.

На Пучовој карти Европе је, са вињетама уцртан и именима означен, релативно мали број градова, укупно њих 13 на броју. То су Париз (Lutetia Parisiorum), Стразбур (Argentina), Рим (Roma), Венеција (Venetiae), Милано (Mediolanum), Праг (Praga), Краков (Cracouia), Будим (Buda), Беч (Vienna), али и Инсбрук (Aeni pons), чије је присуство на карти свакако последица тога што је био родно место њеног творца. Једанаести град је већ помињана античка Зеугма која је у ренесансној географији углавном поистовећена са тадашњом престоницом Трансилваније Клаусенбургом, односно Колошваром (данашњи Клуж-Напока, Румунија), а понекад и са оближњим Себешом.¹⁶ Стога, ово место, уцртано на карти као средиште Трансилваније, по свему судећи представља Клаусенбург.

У југоисточној Европи су обележена само два града. Најпре, Константинопољ, који је уцртан са вињетом, али без имена на карти из 1534, док је натпис Constantinopolis додат на оној штампаној у Паризу. То је и једина разлика између две верзије Пучове карте када је реч о простору југоисточне Европе. Потом је ту Београд који је убележен под именом Alba Graeca. Ово је, иначе, уобичајени оновремени западни назив за Београд у писаним изворима и на географским картама који се јавља од краја XV века.¹⁷ Попут других вињета на карти, она која представља Београд је нацртана типски, са зидинама и две куле. Свакако, разлог зашто је овај град убележен био је у вези са оновременим бурним збивањима. Пуч је био савременик пада Београда у руке Османлија 1521. године, догађаја који је далеко одјекнуо и који је представљао полазну тачку за даље турске продоре, преко Мохача (1526), све до зидина Беча (1529). Београд је, такође, био крајња јужна тачка Угарске, па самим тим и поседа на које је Фердинанд Хабзбуршки полагао претензије.

Претходно је у више наврата указано на то да је Пуч користио Птолемејеву *Географију*, односно њена ренесансна издања као извор за своју карту. Његова визура југоисточне Европе упућује на познавање још једног картографског извора. Назив Alba Graeca за Београд, као и натписи „Servia olim Misia superior“ и „Bulgaria olim Misia inferior“ присутни су

¹⁶ Као пример могу да послуже дела угарског архиепископа и историчара Николе (Миклоша) Олаха (1493–1568) и италијанског географа и професора на универзитету у Падови Филипа Ферарија (1551–1626): Olahus, *Hungaria*, 65; Ferrarius, *Lexicon*, 858.

¹⁷ Динић, *Грађа*, 40–41 и даље према регистру.

на још једној карти из овог времена. То је тзв. најстарија карта Угарске (*Tabula Hungariae*) дијака Лазара (*Lazarus secretarius, Lázár deák*) штампана 1528. године у Инголштату. Лазарева карта детаљно је коментарисана и у српској историографији, па нема потребе бавити се њеним одликама на овом месту.¹⁸ Оно на шта треба указати јесте да се директно поисто-већивање Србије са Горњом, а Бугарске са Доњом Мизијом не среће на другим картографским публикацијама из овог времена, па се може претпоставити да је Лазарева *Tabula Hungariae* (или можда нека њој слична, али данас изгубљена картографска публикација) послужила Пучу за приказ земаља у Подунављу.¹⁹

Иако су данас сачувана само два примерка Пучове карте, у музејима у Рецу и Инсбруку, извесно је да је она циркулисала у већем броју примерака и да је била добро позната почетком друге половине XVI века. За њу је знао француски хуманиста Гијом Постел, који је и сам нацртао једну стилизовану и крајње упрошћену представу Европе у женском облику, без географских назива, у свом делу *Cosmographicae Disciplinae Compendium* из 1561. године.²⁰ Прослављени низоземски картограф Абрахам Ортелијус помиње Пуча и његово дело (*Ioannes Vucius Aenicola, Europam subforma puellae...*) међу онима које је користио за свој атлас *Theatrum Orbis Terrarum* и детаљну мапу Европе објављену 1570. године.²¹ Такође, Пучову карту, или можда неку сличну гинекоморфну представу Европе, познавао је и прослављени португалски песник Луиш де Камоиш (*Luís Vaz de Camões*), аутора пева *Луизијади*, објављеног 1572. године.²²

Прикази старог континента у женској форми доживели су врхунац популарности крајем овог столећа, када су, у размаку од само две године објављене чак три адаптације Пучове карте. Прву, на великом листу ди-

18 Калић 1986, 423–434; Гаудењи – Јовановић 2012, 117–131; Крстић 2020, 161–162.

19 Лазарева карта је најстарија сачувана, али не и најстарија карта Угарске уопште. Она се ослањала на данас изгубљену карту Угарске, аутора Франческа Роселија насталу између 1478. и 1484 године на двору краља Матије Корвина, а чије је постојање данас познато само из документарних извора, Вапfi 1956, 89. Друга Роселијева карта, настала у исто време, током његовог боравка у Угарској, а која приказује Балканско полуострво, чува се у Националној библиотеци у Фиренци. На овој карти је назив Горња Мезија уписан уз име Босне (*Misia Superior, Bossina*) и није уопште везан за име Србије (*Zervia*), Николић 1979, 83–85 (са картом). Може се претпоставити да се у том погледу ни Роселијева изгубљена карта Угарске није разликовала, те она није могла да послужи као предлог Пучу у његовом приказивању подунавских земаља.

20 Piechocki 2019, 109–111; Detering – Pulina 2020, 20, n.16

21 Van der Heijden 2008, 272

22 Niedźwiedź 2019, 45; cf. Piechocki 2019, 185–228.

мензија 70x79cm и са опширним пратећим текстом, заједно су објавили у Келну 1587. године холандски картограф Матијас Квад (Matthias Quad) и немачки штампар Јохан Бусемахер (Johann Bussemacher), насловивши је *Europaе Descriptio Virginis*.²³ Квадова и Бусемахерова верзија карте је нешто садржајнија. На њој су дате прецизније контуре Британије, детаљније топографске одлике северне Африке и додат је одређени број грбова и градова. Нови градови уцртани су кружићима, уместо вињетама. У југоисточној Европи на Квадовој и Бусемахеровој карти додати су градови Коринт (Corinthus) Атина (Athene), Патрас (Patras) и име античког народа Трибала (Triballi), које је дописано уз Бугарску. Такође, уз назив Пелопонез дописано је и друго име овог полуострва – Мореја (Peloponnesus nunc Morea).

Квадова и Бусемахерова карта је од значаја и када је реч о српским земљама. На њој је, између натписа Илирија и Албанија, уписан и кружићем убележен још један град који не постоји на Пучовим картама из 1534. и 1537. године. Његово име је наведено као Polawizo, а по свему судећи, реч је о Подгорици. Предложеној идентификацију потврђује аналогична са картом Ђакома Гасталдија, насловљеном *Greciae universae secundum hodiernum situm neoterica descriptio*, која је објављена у Ортелијусовом атласу. На Гасталдијевој карти Подгорица је уцртана крај западних обала Скадарског језера и убележена под именом Polgariza.²⁴ Квад и Бусемахер су познавали Ортелијусов атлас, али није познато шта је могло да утиче на избор двојице издавача да баш доцртају овај град. Ипак, оно што се може приметити као занимљивост јесте да две карте – Гасталдијева, као и Квадова и Бусемахерова, по свему судећи представљају најстарије мапе на којима је убележена данашња престоница Црне Горе.

Исте године када је објављена Квадова и Бусемахерова адаптација Пучове карте, појавила се и њена упрошћена верзија. Она се налази у географском приручнику уз Свето писмо, чији је аутор био протестантски свештеник Хајнрих Бунтинг (1545–1606). Ово дело, насловљено *Itinerarium sacrae scripturae*, али написано на немачком језику, своје прво издање имало је још 1581. године. Међутим, тек се у издању штампаном шест година касније у Витенбергу појављује карта Европе у женском облику, названа *Europa prima pars terrae in forma Virginis* и објављена на две спојене стране (сл. 1).²⁵ Крај ње је пратећи текст, преузет из Пучове посвете Фердинанду уз песму *Europa Lamentans*, штампане на карти из 1534.

23 Meurer 2008, 364–366 (са картом)

24 Гасталдијева карта из Ортелијусовог атласа је консултована преко њене копије начињене још крајем XVI века и доступне на сајту Француске националне библиотеке, в. *Greciae Universae*. О Гасталдијевој карти: Томовић 1991, 40–41.

25 Bünting, *Itinerarium*, 12–13; Meurer 2008, 362–363 (са картом)

године. Међутим, нема назнака коме је овај текст изворно био посвећен чиме је, можда и свесно, избегнута симболичка веза карте и Хабзбуршке династије. Поменута карта је штампана и у каснијим издањима Бунтинговог дела, све до средине XVII века.

С обзиром на то да је ова верзија карте била редукованих димензија, на њој су изостављени бројни називи земаља, река и планина, као и сви грбови. Са друге стране, додата је Ирска и доцртан Бунтингов родни град Брауншвајг (Brunsuiga). Што се тиче географије југоисточне Европе, Дунав је учртан праволинијски и без притока. На карти су остали следећи називи, уписани великим словима: Албанска планина (Mons Albanvs), Илирик (Illiricvm), Албанија (Albania), Грчка (Graecia), Пелопонез (Peloponesvs), Угарска (Hvngaria), Трансилванија (Transsylvania), Влашка (Walachia) и Бугарска (Bvlgaria), док је име Србије једно од оних која су отпала. Такође, учртани су градови Константинопољ (Constantinopolis) Београд (Alba Greca), Спарта (Sparta), Коринт (Corinthus) и Атина (Athene). Присуство последња два града указује на то да карта у витенбершком издању Бунтинговог дела није уобличена само према Пучовој мапи из 1534. године, већ и према њеној допуњеној верзији Квада и Бусемахера. Такође, град Патрас са Квадове и Бусемахерове карте издавач Бунтинговог дела заменио је њему по имену сличном, а свакако историјски познатијом Спартом.

Трећа прерада карте објављена је наредне 1588. године у једном издању *Космографије* (Cosmographia) немачког научника и картографа Себастијана Минстера (1488–1552). То је било изузетно популарно дело, које је од свог првог објављивања 1544, па све до краја треће деценије XVII века, доживело укупно 35 издања, од чега двадесет на немачком, пет на латинском, шест на француском, три на италијанском и једно на чешком језику, уз скраћене преводе на енглеском.²⁶ У каснијим издањима Минстерове *Космографије*, обим текста и број карата константно су увећавани у односу на изворну публикацију. Тако Базелско издање на немачком језику из 1588. године, које је штампао Себастијан Хајнрих Петри, садржи преко 1.400 страница текста и стотине илустрација и картографских приказа. Међу њима је и карта Европе у женском обличју штампана преко једне стране (сл. 2).²⁷ Она ће остати и у свим каснијим издањима овог дела, закључно са 1628. годином. Попут карте Европе у Бунтинговом *Ишинерару*, њена верзија из *Космографије* садржи драстично смањени број назива земаља и градова, док су они који су присутни на карти често модернизовани у односу на старије мапе из ове серије.

26 Strauss 1966, 145; McLean 2013, 173–188, 346.

27 Munster, *Cosmographie*, xli; Meurer 2008, 363–364 (са картом)

Главна „хидрографска“ карактеристика карте из Минстерове *Космографије*, јесте да је на њој Дунав приказан у кривудавом току и да је уцртан заједно са Савом, којој име није убележено. Ушће Дунава приказано је са четири рукавца, за разлику од шест на свим другим верзијама ове серије карата. Такође, уместо Илирика на старијим картама Пуча, те Квада и Бусемахера, овде је уписана Склавонија (Sclavonia), али не као име покрајине Славоније, већ као збирни назив за словенске земље на источној обали Јадрана. На месту где је на претходним верзијама карте уписана Албанија, на оној из *Космографије* је убележена Македонија, а уместо Пелопонеза стоји Мореја. Изостао је и назив за динарски и балкански планински венац. Од земаља у региону, на карти су именима исписане још само Грчка, Угарска и Бугарска, при чему ова последња северно од доњег тока Дунава. Још једно важно обележје антропоморфне карте Европе из Минстерове *Космографије* је готово потпуно одсуство градова. На целој карти уписана су и уцртана само три: Париз (Paris), Константинопољ и Београд који је, за разлику од старијих верзија карте, сада убележен под својим словенским именом – Belgradum.

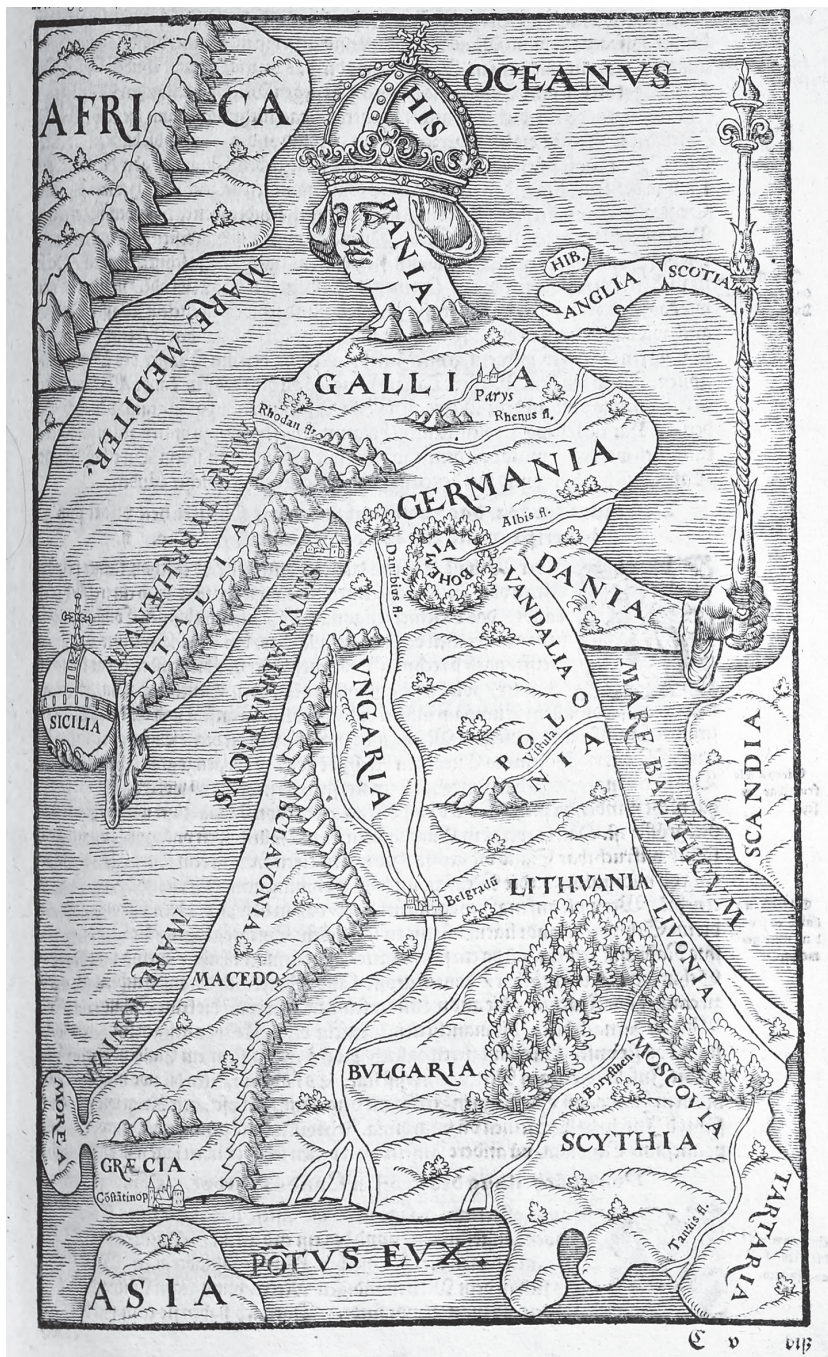
Ово је детаљ који свакако завређује пажњу и који треба нагласити на крају овог прилога. Наиме, није случајно што је Београд присутан на свим картама „девице“, односно „краљице“ Европе: Пучовим из 1534. и 1537, Квадовој и Бусемахеровој из 1587, као и у издањима Бунтинговог *Ийинерара* и Минстерове *Космографије*. То је сликовити показатељ да је град на ушћу Саве у Дунав био препознат, не само од стране Јохана Пуча, већ и од његових настављача који нису били везани за Хабзбурге, као једна од главних упоришних тачака старог континента у симболичком смислу. Карте из серије „Краљица Европа“, нису имале сазнајну, већ превасходно алегоричку или политичку функцију. Ипак, због својих, претходно побројаних особености и детаља, оне имају запажено место када је реч о приказима наших простора у западноевропској картографији XVI века.

* * *

Напомена: Карта *Europa Lamentans* Јохана Пуча из 1534. године доступна је на сајту Музеја у Рецу: <<https://www.museumretz.at>>. Њена верзија из 1537. године и карта Квада и Бусемахера објављене су у Meurer 2008 и доступне на <<https://journals.openedition.org/belgeo/7711>>. Поједностављене верзије ових карата из *Ийинерара* Хајнриха Бунтинга и *Космографије* Себастијана Минстера доносимо у прилогу.

Сл. 1. Карта Европе у женском облику из *Ишинерара* Хајнриха Бунтинга, витенбершко издање из 1587. године.

Сл. 2. Карта Европе у женском облику из *Космографије* Себастијана Минстера, базелско издање из 1588. године.

БИБЛИОГРАФИЈА

Извори:

- Динић, *Грађа* *Грађа за историју Београда у средњем веку, књига I*, прир. М. Динић, Београд 1951.
- Bünting, *Itinerarium* Henricus Bünting, *Itinerarium Sacrae Scripturae. Das ist, Ein Reisebuch, Uber die gantze heilige Schriff...*, Wittenberg 1587.
- Continuatio Hispana* *Isidori Iunioris episcopi Hispalensis historia Gothorum Wandalorum, Sueborum ad a. DCXXIV, Continuatio Hispana a. DCCLIV*, ed. Th. Mommsen, *Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi XI, Chronica minora saec. IV. V. VI. VII.*, vol. II, Berolini 1894, 323–370.
- Cosmographia* *Cosmographia [Jacobi Angeli versio latina, cura Domitii Calderini revisa]*, Romae 1478.
<gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b550059571>
- Ferrarius, *Lexicon* Philippus Ferrarius, *Lexicon geographicum in quo universi orbis oppida, urbes, regiones, provinciae, et regna, emporia, academiae, metropoles, fontes, flumina et maria, antiquis recentibusque nominibus appellata...*, Mediolani 1627.
- Gesner, *Bibliotheca* *Bibliotheca universalis, sive Catalogus omnium scriptorum locupletissimus, in tribus linguis Latina, Graeca et Hebraica, extantium et non extantium, veterum et recentiorum... authore Conrado Gesnero*, Tiguri 1545.
- Graeciae Universae* *Graeciae universae secundum hodiernum situm neoterica descriptio auctore Iacobo Castaldo Pedemontano [s.n.]*
<gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8442070f>
- Moerlius, *Bibliothecae* *Bibliothecae a Io. Sigismundo Moerlio... pars prior*, Norimbergae 1791.
- Munster, *Cosmographie* *Cosmographie Oder beschreibung Aller Länder herrschafftenn vnd fürnemesten Stetten des gantzen Erdbodens... Erstlich durch Herrn Sebastian Munster mit grosser Arbeit in sechs Bücher verfasst...*, Basel 1588.
- Olahus, *Hungaria* *Nicolai Olahi metropolitae Strigoniensis Hungaria et Attila: sive De originibus gentis, regni Hungariae situ, habitu, opportunitatibus et rebus bello paceque ab Attila gestis Libri duo*, ed. A. F. Kollarius, Vindobonae 1763.
- Opicinus, *Liber* *Opicinus de canistris, Liber plenus de variis figuris*, Apostolica Vaticana, Rome, Ms. Vat. lat. 6435
<digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.6435>
- Pliny, *Natural History* *Pliny, Natural History*, vol II. Libri III–VII, ed. H. Rackham, Cambridge Mass. 1942.

Литература:

- Гаудењи – Јовановић 2012 Т. Гаудењи – М. Јовановић, *Лазарева карџа Угарске*, Зборник радова Географског института САНУ „Јован Цвијић“ 62/2 (2012) 117–131.
- Калић 1986 Ј. Калић, *Најстарија карџа Угарске*, Зборник радова Византолошког института 24–25 (1986) 423–434.
- Крстић 2020 А. Крстић, *Историја једне карџографске заблуде. Ершомљо (Вршац) на старим географским карџама*, Историјски часопис 69 (2020) 157–188.
- Мишић 2000 С. Мишић, *Хидрографија српских земаља на старим географским карџама*, Гласник. Међуопштински архив Ваљево 34 (2000) 41–52.
- Николић 1979 М. Николић, *Ренесанса Птоломејеве географије*, Monumenta cartographica Jugoslaviae, II, ур. Г. Шкриванић, Београд 1979, 67–90.
- Томовић 1991 Г. Томовић, *Србија на старим географским карџама од антике до краја XVI века*, Србија и суседне земље на старим географским картама, ур. Д. Срејовић, Београд 1991, 21–52.
- Ђоровић 2008 *Београд над Дунавом: према европским карџографским изворима XVI–XIX века*, ур. Љ. Ђоровић, Београд 2008.
- Banfi 1956 F. Banfi, *Sole Surviving Specimens of Early Hungarian Cartography*, Imago Mundi 13 (1956) 89–100.
- Božić – Ćosić 2017 М. Božić – S. Ćosić, *Nastanak hrvatskih grbova Podrijetlo, povijest i simbolika od 13. do 16. stoljeća*, Gordogan 35–36 (2017) 22–68.
- Detering – Pulina 2020 N. Detering – D. Pulina, *Rivalry of Lament: Early Personifications of Europe in Neo-Latin Panegyrics for Charles V and Francis I*, Contesting Europe. Comparative Perspectives on Early Modern Discourses on Europe, 1400–1800, eds. N. Detering, C. Marsico, I. Walser-Bürgler, Leiden – Boston 2020, 13–38.
- Filipović 2010 E. Filipović, *Trijumfalni slavoluk cara Maksimilijana i bosanska heraldika*, Godisnjak. Centar za Balkanološka Ispitivanja 39 (2010) 173–187.
- McLean 2013 M. McLean, *The Cosmographia of Sebastian Münster. Describing the World in the Reformation*, Ashgate 2013.
- Meurer 2008 P. Meurer, *Europa Regina. 16th century maps of Europe in the form of a queen*, Belgeo 3–4 (2008) 355–370.
- Museum Retz 2019 „Königin Europa“: älteste Darstellung des Kontinents in Form einer Königin im Museum Retz entdeckt (Pressemitteilung)

- <www.museumretz.at/sites/default/files/Presse_Europa-Regina_0.pdf>
- Niedźwiedz 2019 J. Niedźwiedz, *Where Are We in Europe? Two Literary Maps of the Continent in Renaissance Epic Poetry (Luís Vaz de Camões and Maciej Strykowski)*, *Studi Slavistici* 15/2 (2019) 39–54.
- Piechocki 2019 K. Piechocki, *Cartographic Humanism. The Making of Early Modern Europe*, Chicago – London 2019.
- Strauss 1966 G. Strauss, *A Sixteenth-century Encyclopedia: Sebastian Münster's Cosmography and its editions*, *From the Renaissance to the Counter-Reformation*, ed. Ch. Carter, New York 1966, 145–163.
- van der Heijden 2008 H. A. M. van der Heijden, *Gedrukte kaarten van Europa vóór Ortelius. Een toevoegsel*, *Belgeo* 3–4 (2008) 269–286.

Aleksandar Uzelac

EUROPA REGINA

The article deals with the series of anthropomorphic maps from the sixteenth century, representing Europe in female form, and nowadays collectively known as *Europa Regina*. The first such map was conceived by Johann Putsch from Innsbruck (*Ioannes Bucius Aenicola*, 1516–1542), as a visual companion to his poem *Europa Lamentans*, dedicated to archduke and king Ferdinand I Habsburg and his brother Charles V. It has been thought that the earliest version of the Putsch map was the one printed in 1537 in Paris. However, in 2019 the existence of an earlier copy, kept in the Retz museum, Lower Austria became widely known. This copy was printed in 1534, together with the poem *Europa Lamentans* and the special dedication to Ferdinand. Curiously enough, the map from 1534 was mentioned by German theologian Johann Sigismund Mörl in the late eighteenth century, but it nonetheless remained unnoticed until recently. The representation of Europe as a woman became widely popular at the end of the sixteenth century when new adaptations of Putsch maps appeared: a more detailed ones, by Matthias Quad and Johann Bussemacher printed in Cologne (1587), and two smaller and simplified ones, in editions of Heinrich Bunting's *Travel book through Holy Scripture* (1587) and Sebastian Münster's *Cosmography* (1588) respectively.

Besides the description of these maps, their authors and publishers, the article also deals with their representation of southeastern parts of European continent. It is proposed that Putsch, in addition to the Ptolemaic Geography, was familiar with the *Tabula Hungariae* by Lázár deák, printed in 1528, or a very similar map. Namely, the same inscriptions, identifying Serbia with Moesia Superior and Bulgaria with Moesia

Inferior, appear both on Lázár's map of Hungary and Putsh map of Europe, but not on other cartographic works from the first decades of the sixteenth century. The edition by Quad and Bussemacher contains several interesting additions, including the enigmatic town of Polawizo, near Adriatic Coast, which is identified as Podgorica, modern capital of Montenegro. The map from Munster's *Cosmography* is also intriguing from the local point of view, as it contains only three cities: Paris, Constantinople and Belgrade, thus symbolically presenting the modern capital of Serbia as one of the main strongholds of Europe and its identity. The maps from the series *Europa Regina* were not commented on by Serbian researchers so far, but considering their peculiar view of the Balkans, and the prominent place of Belgrade, they deserve its due place among other sixteenth-century cartographic works.

Keywords: *Europa Regina*, *Johann Putsch* (*Joannes Bucius Aenicola*), *cartography*, *anthropomorphic maps*, *southeastern Europe*, *Belgrade*, *sixteenth century*.